

Proste formy (niem. *Einfache Formen*, ang. *Simple Forms*, fr. *Formes Simples*, hiszp. *Formas Simples*) — to pojęcie wprowadzone przez niemiecko-holenderskiego filologa i literaturoznawcę André Jollesa w jego fundamentalnym dziele *Einfache Formen: Legende, Sage, Mythe, Rätsel, Spruch, Kasus, Memorabile, Märchen, Witz* (1929). Książka, będąca zbiorem wykładów wygłaszanych w Lipsku w latach 1927–1928, stanowi istotny punkt odniesienia dla teorii gatunków literackich, w szczególności narratologii i strukturalizmu, bo tradycyjne kategorie poetyki, takie jak mit, liryka, tragedia czy dramat zostały zastąpione nowymi propozycjami. Choć Jolles był głęboko zakorzeniony w tradycji morfologicznej Goethego (podobnie jak np. odlegli od niego T. Adorno, W. Benjamin, E. Cassirer, W. Dilthey, C.G. Jung, V. Propp, G. Simmel, O. Spengler czy L. Wittgenstein), jego dzieło wykazuje również pewne podobieństwa z formalizmem i strukturalizmem rosyjskim, zwłaszcza pracą Władimira Proppa *Morfologia bajki* (1928). Jak wskazuje przede wszystkim F. Jameson, Jolles używa klasycznej hermeneutycznej opozycji między zewnętrznym i wewnętrznym, ukazaniem

się powierzchniowym oraz wewnętrzną istotą, głęboką strukturą oraz realizacją, znaczeniem i jego ekspresją. W tym sensie koncepcja p.f. wpisuje się w obszar projektowanej literackiej archeologii.

P.f. są pierwotnymi strukturami narracyjnymi, które Jolles definiuje jako „zasady strukturyzacji obecne w języku przed ich aktualizacją w konkretnych tekstach literackich”. Używa określenia „gestu werbalnego”, z którego wyłania się prosta forma. Ta forma następnie produkuje szereg tekstów — w pierwszej kolejności żywoty świętych, w drugiej sagi — a następnie jest przywłaszczana jako forma sztuki literackiej, sztuczny lub pochodny gatunek, przez poszczególnych artystów lub intelektualistów w późniejszym okresie historycznym. Zauważa się, że termin „gest werbalny” i „dyspozycja psychiczna”, z której wypływa, są teoretycznie i strukturalnie niejasne. Każda forma odzwierciedla specyficzny sposób ludzkiego zaangażowania w świat. I tak *Legendy* to odpowiedź na ludzką potrzebę rozwijania ideałów postępowania. *Saga* koncentruje się na analizie problemów rodziny, więzów krwi i dziedziczenia. *Mit* wypływa z form kosmologicznego dociekania.

Zagadka to narzędzie integracji społecznej i ustanawiania relacji władzy poprzez dzielenie się specjalistyczną wiedzą. Powiedzenie (albo przysłowie) wypływa z przekazywania doświadczeń i mądrości ludowych. Przepadek to łączenie ludzkich działań z normami i wartościami, pamiętne, albo „anekdota z życia wzięta” (*Memorable*), odpowiada reprezentowaniu historii w jej konkretnej rzeczywistości. Bajka (básń) to obraz sprawiedliwego świata przeciwstawionego rzeczywistości, świata cudowności będącej źródłem pocieszenia. Zaś żart wynika z rozwiązania napięć wynikających z tego, co nieadekwatne lub naganne.

Jolles postrzega te formy jako uniwersalne i transcendentne wobec konkretnych kultur czy epok historycznych. Tę uniwersalność łatwo wiązać z doświadczeniowością pre-egzystencjalistyczną obecną także np. u Waltera Benjamina, jak również z obecnością ucieleśnienia w koncepcji p.f., bo Jolles pisze o „gestykulacji” kulturowej.

Koncepcja p.f. jest wedle interpretatorów głęboko zakorzeniona w tradycji morfologicznej Goethego, który postulował, że wszystkie formy kulturowe wywodzą się z pierwotnych struktur. Jolles rozszerzył te założenia, analizując, jak p.f. powstają z podstawowych gestów werbalnych i sytuacji społecznych. Wpływy antropologii, historii kultury oraz filozofii są widoczne w jego metodzie, która łączy fenomenologię z tradycją hermeneutyczną.

Od momentu publikacji *Einfache Formen* wywoływały żywe zainteresowanie, ale również kontrowersje. Dzieło Jollesa uznawano za prekursorskie wobec strukturalizmu, narratologii oraz badań nad folklorem. Krytycy wskazują jednak na niedookreślony charakter jego założeń teoretycznych i hermeneutyczny styl pracy, który często oscyluje między intuicją a spekulacją. Znajdowano w tym kontekście

także analogie z archetypami Junga albo/i zwłaszcza N. Frye’a. Przywoływano także analogie ze słynnym podziałem F. Schillera na poezję naiwną i sentymentalną.

Znaczenie koncepcji Jollesa zostało odświeżone w drugiej połowie XX wieku w kontekście poststrukturalizmu oraz badań nad kulturowymi formami pamięci (np. *Pathosformeln* przyjaciela Jollesa, A. Warburga, które są analogiczne do gestyki p.f.).

H.R. Jauss, jeden z kluczowych przedstawicieli estetyki recepcji, rozwija koncepcje Jollesa, przenosząc je w obszar relacji między tekstem a jego odbiorem w różnych kontekstach historycznych. W artykule *The Alterity and Modernity of Medieval Literature* (1979) Jauss podkreśla znaczenie historycznej odmienności („alterity”) jako kluczowego elementu analizy literackiej. W przeciwieństwie do Jollesa, skupiającego się na uniwersalnych strukturach narracyjnych, Jauss kładzie nacisk na zmienność ich znaczeń w procesie recepcji.

Główne idee Jaussa w tym kontekście obejmują kilka kluczowych pojęć. Pierwszym jest słynny horyzont oczekiwań; każda epoka historyczna wytwarza specyficzne ramy interpretacyjne, które kształtują sposób odbioru tekstów literackich. Innym pojęciem jest dialogiczność tekstów, co znaczy, że teksty literackie funkcjonują w dynamicznym dialogu z kontekstami kulturowymi, podlegając reinterpretacjom i przekształceniom. Ostatnie pojęcie to przemiana znaczeń, w której wspomniane p.f., takie jak legenda czy bajka, zyskują nowe funkcje w zależności od historycznego i społecznego kontekstu ich odbioru. Jauss traktuje p.f. nie tylko jako statyczne kategorie, ale jako dynamiczne narzędzia do badania kulturowej zmienności. W ten sposób jego koncepcje stanowią rozwinięcie intuicji Jollesa, nadając im wymiar historyczno-recepcjonistyczny.

Pierwsze tłumaczenie *Einfache Formen* na język francuski ukazało się w 1972 roku (następne wyd., reprint 1991), na hiszpański w 1972, portugalski w 1976, chorwacki w 1978 (reprint w 2000), na włoski w 1980 (i ponownie w 2003, reprint w 2008), dwa razy po japońsku w 1997 i 1999, po holendersku w 2009, a na język angielski dopiero w 2017 roku. W Polsce przetłumaczono jedynie fragment rozdziału o baśni, co świadczy o selektywnym podejściu do dzieła Jollesa w kontekście polskich badań literackich. Tłumaczenia dokonał R. Handke w 1965 roku. Powojenna, późna publikacja tych przekładów przyczyniła się do szerszego uznania koncepcji Jollesa w badaniach literackich i kulturoznawczych. Współczesna refleksja humanistyczna nadal odnosi się do p.f. jako narzędzia analizy narracyjnych i kulturowych struktur. Szczególnie cenne są one w badaniach nad oralnością, folklorem oraz narracjami ludowymi. Choć Jollesa krytykowano za późniejsze od okresu powstania dzieła *Einfache Formen* powiązania z ideologią nazistowską, jego metodologia w latach 20. XX wieku pozostaje ważnym punktem odniesienia dla współczesnych badań literackich i kulturowych. Zwłaszcza po przetłumaczeniu na francuski i angielski.

BIBLIOGRAFIA

Almería Luis Beltrán (2015), *The simple forms of Hispanic romancero*, „Revista de Filología Espanola” nr 95(1), s. 25–44. – Axer Eva (2020), „Every-time-ness”: *Holistic Thinking and Temporalization of Form in André Jolles’ Simple Forms*, „Deutsche Vierteljahrsschrift Fur Literaturwissenschaft Und Geistesgeschichte” nr 94(2), s. 237–266. – Bausinger Hermann (1977–2015), *Einfache Formen* [hasło] [w:] *Enzyklopädie des Märchens: Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*, t. 3, De Gruyter, Berlin, s. 1211–1226. – Beekman Klaus (1982/83), „Enkelvoudige vormen”

en hun naverking, „Spektator: Tijdschrift voor Neerlandistiek” nr 12(5), s. 329–344. – Beekman Klaus (1984) *Over het klassificeren van genreconcepten: Propp’s Morfologija Skazki en Jolles’ Einfache Formen* [w:] *Staalkaart: Opstellen over Letterkunde*, red. T. van Deel, N. de Laan, Huis aan de Drie Grachten, Amsterdam, s. 9–18. – Bronner Simon J. (2021), *I Hope You’re Well Magical Thinking in Digital Correspondence*, „Western Folklore” nr 80(3–4), s. 341–363. – Du Plooy Heilna (1985), *Literatuur uit die lewe: André Jolles se Einfache Formen*, „Journal of Literary Studies” nr 1(4), s. 20–37. – Figlerowicz Marta (2017), *How to Do Things with Genres*, “Los Angeles Review of Books”, 30 marca, lareviewofbooks.org/article/how-to-do-things-with-genres [dostęp: 7.12.2024]. – Fludernik Monika, Margolin Uri (2004), *Introduction*, „Style” nr 38(2), s. 148–187, 276. – Gawron Agnieszka (2012), *Legenda* [hasło] [w:] *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, Wydawnictwo PWN, Warszawa, s. 519–521. – Gilodi Roberto (2022), *Morphology and literature* [w:] *Bilddenken und Morphologie: Interdisziplinäre Studien über Form und Bilder im philosophischen und wissenschaftlichen Denken*, red. L. Follsea, F. Vercellone, DeGruyter, Berlin, s. 115–132. – Groth Stefan (2018), *Einfache Formen, komplexe Prozesse. Sprichwörter und Redewendungen in multilateralen Verhandlungen*, „Fabula” nr 59(1–2), s. 27–49. – Grzybek Peter (2015), *Foundations of semiotic proverb study* [w:] *Wise Words. Essays on the Proverb*, red. W. Mieder, Garland Publishing Inc., Nowy Jork–Londyn, s. 31–72. – Hempfer Klaus W. (1973), *Gattungstheorie: Information und Synthese*, Wilhelm Fink, Monachium. – Jameson Fredric (2017), *Foreword* [w:] A. Jolles, *Simple Forms: Legend, Saga, Myth, Riddle, Saying, Case, Memorabile, Fairytale, Joke*, przeł. P.J. Schwartz, przedm. F. Jameson, Verso, Londyn–Nowy Jork. – Jauss Hans Robert (1979), *The Alterity and Modernity of Medieval Literature*, przeł. T. Bahti, „New Literary

- History” nr 10(2), s. 181–229. – Jolles André (2013), *Legend: From einfache formen* („simple forms”), „PMLA” nr 128(3), s. 728–743. – Jolles André (2017), *Simple Forms: Legend, Saga, Myth, Riddle, Saying, Case, Memorabile, Fairy-tale, Joke*, przeł. P.J. Schwartz, przedm. F. Jameson, Verso, Londyn–Nowy Jork. – Kaltz Barbara (1983), *Alfred Tonnellé Als Übersetzer und Interpret Wilhelm Von Humboldts. Ein Beitrag Zur Erforschung Der Frühen Humboldt-Rezeption in Frankreich*, „Historiographia Linguistica” nr 10(1–2), s. 63–76. – Klonowska Barbara (2005), *Contemporary Fairy Tales: Angela Carter’s „The Werewolf”*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna” nr 25, s. 148–152. – Komenda-Earle Barbara (2023), *Einfache Formen – Mythologische Redensarten – Die Lebendigkeit der Idiome*, „Colloquia Germanica Stetinensia” nr 32, s. 181–200. – Kubisiak Małgorzata (2012), *Baśni* [hasło] [w:] *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, Wydawnictwo PWN, Warszawa, s. 101–104. – Martyn David (2018), *André Jolles: Simple Forms. Trans. Peter J. Schwartz. Foreword by Fredric Jameson. London and New York: Verso, 2017. 230 pp.*, „Arcadia” nr 53(2), s. 445–452. – Nee David (2023), *From „Gestural Language” to „Language Gesture”: André Jolles, Aby Warburg, and the Morphology of Mass Media*, „Modern Language Quarterly” nr 84(4), s. 413–442. – Nicolaisen W.F.H. [Bill] (1989), *Kurt Ranke and Einfache Formen*, „Folklore” nr 100(1), s. 113–119. – Petzoldt Leander (1989), *Dämonenfurcht und Göttervertrauen: Zur Geschichte und Erforschung unserer Volkssagen*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, s. 75–78. – *Qual o tempo e o movimento de uma elipse?* (2012), red. A. Mendes, Universidade Católica Editora, Lizbona. – Ranke Kurt (1981), *Problems of Categories in Folk Prose*, przeł. C. Lindahl, „Folklore Forum” nr 14(1), s. 1–17. – Roszczyńska Magdalena (2009), *Sztuka fantazy Andrzeja Sapkowskiego. Problemy poetyki*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków. – Schwartz Peter J. (2017), *Translator’s Introduction* [w:] A. Jolles, *Simple Forms: Legend, Saga, Myth, Riddle, Saying, Case, Memorabile, Fairy-tale, Joke*, przeł. P.J. Schwartz, przedm. F. Jameson, Verso, Londyn–Nowy Jork. – *Simple Forms: An Encyclopaedia of Simple Text-Types in Lore and Literature* (1994), red. W.A. Koch, Brockmeyer, Bochum. – Szajnert Danuta (2012), *Antybaśń* [hasło] [w:] *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, Wydawnictwo PWN, Warszawa, s. 38–39. – Tadié Alexis (2016), *„There was a case once-”: L’écriture du cas chez Kipling*, „Etudes Anglaises” nr 69(4), s. 476–487. – Wedepohl Claudia (2023), *Aby Warburg and André Jolles’s Ninfa Fiorentina: The Story of an Ambitious Undertaking*, „Visual History” nr 9, s. 83–130.

JAROSŁAW PŁUCIENNIK

 <https://orcid.org/0000-0001-6984-7734>

Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny, Instytut Kultury Współczesnej, Katedra Teorii Literatury
ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź
e-mail: jaroslaw.pluciennik@uni.lodz.pl